

УДК 321.01

В. В. Козьма*кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри політичних наук**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова***РОЛЬ ВИДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИНИКНЕННЯ ПЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ***«Держава – це Я»
(Людовік XIV)¹*

Постановка проблеми. Про роль особистості в історії написано і сказано багато. Широко у науковій літературі представлені й різноманітні думки щодо взаємодії й взаємозалежності особистості і держави. Цю проблему у різні часи досліджували видатні представники світової науки. Залежно від історико-політичних умов, думки й погляди змінювались та переглядались. Античні мислителі Сократ, Платон, Арістотель, не менш достойні імена пізніших епох як-то Ф. Бекон, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Т. Карлейль, К. Маркс, Г. Спенсер, К. Ясперс, У. Коннор, С. Роккан, М. Грушевський та багато інших залишили велику спадщину, присвячену розгляду цього питання. Актуальним воно залишається і для сучасних дослідників. Різні аспекти вітчизняного державного будівництва досліджують В. Андрущенко, О. Бабкіна, І. Варзар, Є. Головаха, М. Михальченко, С. Наумкіна, В. Горбатенко, М. Головатий, О. Картунов та ін.

У цій публікації ми зосередимо увагу на наступному аспекті цієї проблеми: спробуємо з'ясувати чи існує прямий зв'язок між видатними особистостями та процесом створення первісних держав. Крім того, цікаво було б дізнатися чи існує яка-небудь закономірність у такому взаємозв'язку. У цьому місці потрібні деякі уточнення: по-перше, під терміном «держави» ми розуміємо певну сукупність людей, території, на якій вони проживають, і суверенної у межах даної території влади [1, с. 143]. Це, далеко не повне визначення держави, буде використане нами для означення різноманітних державних утворень, що у різні часи могли називатися по-різному, наприклад: королівствами, республіками, тираніями та ін.; по-друге, під «видатними особистостями» ми розуміємо людей, які своїми діями та творіннями вносили суттєві зміни в усі сфери суспільного життя, здійснювали вчинки історичного значення (*Гегель*), прискорювали або уповільнювали хід історичних подій тощо. Зараховуємо до цієї когорти не лише високоморальних, розумних, справедливих, а і тих, кого заведено називати великими тиранами, диктаторами, вождями чи іншими подібними назвами, тобто всіх без винятку історичних фігур, з іменами яких (у нашому випадку) пов'язані періоди зародження первісних державних утворень. Отже, робоча гіпотеза у цьому дослідженні базується на наступному припущенні: лише ті народи, які народжували великих особистостей, могли створити власні держави. І чим

більше було таких людей – тим успішнішим був процес державотворення. Забігаючи дещо наперед, зазначимо наступне. На нашу думку до того часу, поки не будуть сформовані стійкі інститути держави, роль особистості у державотворчому процесі вкрай важлива і лише тоді, коли інститути стають сильними, «країна шукає не велику людину <...>, а пристойну, звичайну людину, яка вміє поводитись гідно» [2, с. 240].

Щоб уникнути звинувачень у волюнтаризмі, одразу роз'яснимо власне бачення проблеми. Зрозуміло, що створення чи зникнення якої-небудь держави не зводиться до біблійного постулату: «Хай буде воля моя!», тобто мова не йде про те, що одна, навіть дуже геніальна людина, може з власної волі створити або знищити державу. Мова йде про те, що у часи великих потрясінь та історичних зрушень роль конкретної особистості стає вирішальною. Від прийнятого такою особистістю рішення нерідко залежить питання життя чи смерті держави². У будь-якому випадку таку особистість, не залежно від рис характеру та здібностей, апріорі називають знаковою фігурою історичного процесу. Розглянемо все це детально, адже як відомо, положення гіпотези потрібно підтвердити або спростувати. Найкращою доказовою базою у нашому випадку є історія, звертаючись до якої, ми шукаємо відповіді на питання сьогодення. Поділяючи погляд К. Ясперса, що «історія – это постоянное и настойчивое продвижение вперед отдельных людей» [3, с. 73], та підтримуючи думку Г. Лебона: «... что в действительности только очень незначительной кучке избранных мы обязаны всеми завоеванными успехами» [4, с. 146], подивимось на процес державотворення саме з такого ракурсу.

Існування у науковій літературі різноманітних теорій виникнення держави вказує на те, що це питання було й залишається дискусійним і найчастіше відбиває думки та погляди окремих авторів, які жили та творили у різних соціальних та історичних умовах. У цій публікації ми не планували розгляд всіх наявних теорій, адже вони добре відомі й чудово виписані у науковій літературі. У кожній з них є своє раціональне зерно. Коротко проаналізуємо лише два головних напрямки, навколо яких сформовані теорії виникнення держав: перший відстоює позиції надприродного створення всього суцього; другий напрямок ставить у центр світобудови людину, розглядаючи її як найвищий щабель еволюції, яка у своєму прагненні до самовдосконалення може змінювати світ на краще.

Тривалий час панівні позиції у думках та поглядах займала теологічна теорія виникнення держави, вона

¹ Цей вислів приписують французькому королю Людовіку XIV (1638–1715), проте імовірно, що такий життєвий принцип у свій час сповідували (сповідують і тепер) різні особи, наділені абсолютною владою.

² Згадаймо для прикладу невдалу спробу створити та захистити українську державу після повалення монархії у Російській імперії. Якість людського матеріалу – ось головна причина численних поразок та невдач.

не потребувала особливих доказів, адже віра людей у надприродні сили сягає сивої давнини. Прихильники й послідовники теологічної теорії віряють, що держава це результат «божественного промислу», відповідно вона вічна як і сам Бог. Роль особистості у даному випадку зводиться лише до виконання Божих заповідей і покладається на верховного правителя, влада якого священна і недоторкана. До речі, і у наш час існують «помазаники Божі», які міцно тримають владу у своїх руках, отриману ще від самого святого Петра. Більш того, ця теорія є офіційною державною доктриною деяких теперішніх держав. Теологічна теорія є найкращим і найпростішим доказом нашої гіпотези. Достатньо відкрити підручник з античної історії, щоб переконатися у цьому. Жодне давнє місто (держава в античні часи ототожнювалась з містом³) не виникли самі по собі. До їхнього створення доклали руку конкретні видатні особи. Хто ж вони? В одних випадках це були самі боги (Афіни, Спарта, Вавилон), напівбоги (Рим, Фіви) або родичі чи нащадки тих та інших (Карфаген, Александрія). Якщо бути послідовним і дотримуватися логіки теологічної теорії, то все, що було створене божеством чи з його допомогою мало б існувати вічно (включно з державами). Чи то Боги різні, чи то у них там своя владна ієрархія, проте лише деякі теперішні держави можуть рахувати свій вік чотиризначним числом і лише ті, хто на «Бога мав надію, а сам не плохував». Так, наприклад, якщо з Ромулом все більш-менш зрозуміло⁴, то із засновником найдовшої у часі китайської імперії Хань селянином на ім'я Лю Бан не все так однозначно. Він не мав у своїх жилах ні божественної, ні царської крові й жодним чином не міг претендувати на владу. Лише завдяки власній енергії, волі та розуму ця людина зуміла об'єднати навколо себе повстанські загони та скинути правлячу на той час династію. Разом з Римом, на протилежних кінцях євразійського континенту, імперія Хань тривалий час була цивілізаційним центром стародавнього світу. Тому, якою б привабливою не виглядала теологічна теорія (головним чином через простоту «доказової бази»), для наукового пояснення природи виникнення держав її аргументів не достатньо.

Якщо говорити серйозно і дати богам спокій, найголовніше питання нашого дослідження залишається відкритим: що об'єднало людей у первісні держави? Звернімося до іншого напрямку державотворчих теорій. У науковій літературі, у переважній більшості, ці теорії об'єднані під назвою договірних теорій виникнення держави й права. На поставлене вище питання ці теорії відповідають наступним чином: держава виникла внаслідок суспільного договору про правила спільного існування, за яким люди добровільно частину своїх прав, що були притаманні їм з народження, передають державі як органу, що представляє їхні спільні інтереси, а держава, у свою чергу, бере на себе зобов'язання охороняти права людини задля суспільного блага. Цю концепцію у свій час підтримували та розвивали багато відомих мислителів Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах та ін.

Наприклад, Ж.-Ж. Руссо головне завдання суспільного договору вбачав у тому, щоб «найти таку форму асоціації, которая защищает и ограждает всею общею силою личность и имущество каждого из членов асоциации, и благодаря которой каждый, соединяясь со всеми, подчиняется, однако, только самому себе и остается столь же свободным, как и прежде» [5, с. 160].

Навіть при поверхневому знайомстві з цим питанням ми бачимо, для того щоб виникла держава потрібно дві обов'язкові умови: люди й територія. На перший погляд все просто й зрозуміло: виходячи з положень договірних теорій є певна кількість людей, яка домовилась між собою жити за правилами й триматися разом задля суспільного блага. Критерій успішності такого утворення теж зрозумілий, схематично його можна зобразити такими етапами соціальної еволюції: об'єдналися – вижили – захистили – розширили – зберегли (певний період часу) – у підсумку гарантоване місце в анналах історії у категорії «історичні держави». Проте, не зовсім зрозуміло, що таке суспільне благо і чим конкретно його можна виміряти. Спираючись на схему, спробуємо прослідкувати етапи виникнення та становлення первісних держав та з'ясувати у чому полягає сутність суспільного блага⁵.

Об'єдналися – вижили

Частина дослідників називають цей етап додержавним періодом, виокремлюючи наступні форми первісної організації суспільства: людське стадо, родова спільнота, плем'я. Ми ж схилиємося до думки Арістотеля, який сприймав людину як тварину політичну, відповідно процес виникнення держави розглядав як цілком природний процес. Суть цього процесу зводиться до двох основних аспектів: по-перше, виникнення держави це природний процес розвитку сімейних та племінних форм об'єднання; по-друге, людина, яка живе поза державою, – «той у розумовому відношенні надлюдина, або нелюд, – така людина за своєю природою охоплена лише бажанням воювати» [6, с. 17]. Виходячи з цього, вже на першому етапі соціальної організації людства доречно вести мову про виникнення держави, адже якщо сприймати постулат про існування додержавного періоду, то ми радше будемо досліджувати тваринних предків людей, а не етапи державотворення. Будь-яка соціальна організація формується на основі цілої низки факторів – статі, віку, родинних зв'язків, особистих якостей людей, територіальності тощо. Зокрема, на думку відомого соціального антрополога І. Шапера (1905–2003), і родинні зв'язки, і місцевість одночасно «служуть тим, що пов'язує людей бути разом» [7, с. 5]. Відповідно спільне існування не можливо уявити інакше ніж упорядковане ціле, яке охоплює різноманітні види людської діяльності. Це, у свою чергу, обумовлює наявність у соціальному об'єднанні органів управління та нормативного регулювання. Але таких аргументів недостатньо, адже суспільне благо має задовольняти всіх учасників договору, тому потрібно з'ясувати, що саме або, іншими словами, яка мета може об'єднувати всіх людей у прагненні жити і діяти спільно?

³ І у наш час такі міста існують. Див. довідкову літературу про місто-державу Сінгапур.

⁴ Якщо ваш батько Бог, ким ще ви можете бути як не царем?

⁵ У цій публікації ми свідомо залишили поза увагою проблематику тривалого збереження державності у часі, оскільки ця тема потребує окремого дослідження.

Відповідаючи у свій час на це питання, відомий англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер (1820–1903) зазначав: «Никто не станет отрицать, что для целей защиты от чужеземного вторжения согласие на кооперацию было бы фактически единодушным <...>, все соединились бы для оборонительной (но не для наступательной) войны, и все, тем самым, обязались бы подчиниться воле большинства по отношению к мерам, которые следовало бы принять для достижения этой цели. Столь же фактически это единодушие проявилось бы и в соглашении на совместное действие для защиты от внутренних врагов... Кратко говоря, каждый гражданин желает охранять свою жизнь, охранять вещи, которые нужны ему, чтобы жить и наслаждаться жизнью, и сохранять неприкосновенной свою свободу пользования этими вещами и приобретать подобные вещи. Очевидно, что он не может делать этого, если будет действовать изолированно... Есть еще одна область совместного действия, в которой также все заинтересованы: это извлечение пользы из занимаемой территории» [8, с. 105]. Отже, люди об'єдналися у державні утворення із цілком зрозумілих та природних мотивів і у такий спосіб знайшли шлях до виживання. Але, щоб вижити замало лише доброї волі на спільні дії, тут потрібно дещо більше, а саме *уміння захищатися*. Розглянемо наступний етап початкового державотворення.

Захистили – розширили

Перші прояви взаємної дії людей зосереджуються навколо питань оборони та нападу. Конкуренція у військовій сфері мала ключове значення для цього періоду. До нашого часу історія зберегла відомості лише про сильніших, тоді як безліч народів, етносів, держав, які не змогли себе захистити, безслідно зникли. Пояснення тут просте. Сила найдревніше джерело влади й тому лише сильні у військовому плані суспільства змогли себе захистити, а заодно і підкорити своїй владі слабших. Така організація суспільства потребує чіткої владної ієрархії та безумовного виконання наказів, адже як відомо, влада передбачає наявність волі, від якої виходить наказ, і волі, яка наказові підпорядковується. «В первобытной стадии общественной жизни, где сила – право, где война – дело жизни, где качества, необходимые правителю для того, чтобы обуздывать подданных и побеждать врагов, суть телесная сила, мужество, хитрость, воля, – легко выискать лучшего, или, вернее, он сам выищется...» [9, с. 288].

Цей факт вказує на користь нашого припущення про визначну роль особистості на початковому етапі виникнення держав. Це стосується не лише питань війни. Для прикладу подивимось на історію Стародавньої Греції чи Риму, ми побачимо не лише великих полководців, але й не менш відомих законодавців. Можливо, у відповідь на наше припущення нам заперечать, що для того, щоб підкорятися законам, народ сам має бути їх творцем. На захист своєї думки наведемо одну з відомих цитат Руссо: «Как может слепая толпа, которая часто не знает, чего она хочет, ибо она редко знает, что ей на пользу, сама совершить столь великое и столь трудное дело, как создание системы

законов? Сам по себе народ всегда хочет блага, но сам он не всегда видит, в чем оно... Частные лица видят благо, которое отвергают; народ хочет блага, но не ведает в чем оно. Все в равной мере нуждаются в поводырях. Надо обязать первых согласовать свою волю с их разумом; надо научить вторых знать то, чего они хотят... Вот что порождает нужду в Законодателе» [10, с. 178]. Історія надає нам достатню кількість прикладів на підтвердження всього вищесказаного. Ось що пише у своїй відомій праці «Історія Риму від заснування міста» Тіт Лівій: «Воздав должное богам, Ромул созвал толпу на собрание и дал ей законы, – ничем, кроме законов, не мог сплотить ее в единый народ» [11, с. 16]. Рим, розширюючи свої межі завдяки військовій могутності, панував до тих пір, допоки великі особистості охороняли його кордони, звичаї, закони та мораль. Отже, підбиваючи попередні підсумки, можемо вести мову про визначну роль видатних особистостей на початковому етапі об'єднання, виживання, захисту та розширення первісних державних утворень. Чи існує яка-небудь закономірність у цьому процесі? На наше переконання, така закономірність простежується і може бути доведена шляхом використання історичного досвіду. Її суть полягає у наступному твердженні: держави, на чолі яких стояли видатні особистості, могли існувати у часі, й навпаки, ті держави, які втрачали таких людей, миттєво зникали з історичної арени⁶. Навіть більше, можемо зробити припущення, що без видатних особистостей не лише держави, а й народи приречені на забуття, асиміляцію та знищення. Сотні народів і етносів канули у Лету не залишивши по собі навіть згадку, і лише ті народи, у надрах яких народжувалися видатні особистості, існували століттями, а деякі існують і дотепер. Повторимось, ми ведемо мову не лише про видатних полководців чи державних діячів, до цієї когорти відносимо усіх, хто так чи інакше прославив свій народ, докладав зусиль до створення державності, ставав прикладом для наслідування, оберігав ідентичність тощо. Кожна епоха у житті народу народжувала своїх героїв, добрих чи злих геніїв, вождів та месій. Нерідко такі люди приводили свої народи до краю прірви й до вершини слави. Завдяки таким людям нам відомо про існування тих чи інших народів, життєвий шлях та доля яких інколи вимірювалась життєвим шляхом та долею однієї людини.

Стосовно вітчизняного державотворення варто сказати наступне: державність на українських землях має давні традиції. Починаючи з грецьких міст-держав, що існували у Північному Причорномор'ї, скіфської держави на Нижньому Дніпрі до союзу антських племен, про які знаходимо відомості у візантійських авторів Прокопія Кесарійського, Менандра та ін., а також до напівлегендарного князя Кия, який, на думку літописця Нестора, був першим князем полянського союзу. Маємо всі підстави вважати, що тривале формування політично-структурованого суспільства на українських землях дало можливість створити впродовж VIII – IX ст. великі державні утворення. Саме у цей час у Середньому Подніпров'ї сформувалося державне утворення, яке отримало у науковій літературі назву «Київська Русь». Багато списів полаmano навколо питання ви-

⁶ Імперія Олександра Великого найкращий тому приклад.

никнення, а ще більше навколо історичного спадку могутньої середньовічної держави. Чи це лише наша «колиска» і ми маємо повне право називати Русь першою українською державою, чи ця держава на чолі зі славним Києвом стала «матір'ю» для всіх держав, що виникли пізніше на її теренах, залишимо вирішувати історикам. Важливою, але, на жаль, недостатньо дослідженою темою української історії є роль видатних особистостей у процесі первісного вітчизняного державотворення. Так, не втрачає своєї актуальності питання, пов'язане зі створенням однієї з наймогутніших держав середньовіччя – Київської Русі, неабияку цікавість викликають видатні особистості, які безпосередньо брали участь у створенні та укріпленні давньої української держави. Які ж імена візьмемо з цієї епохи та включимо до нашого пантеону видатних особистостей? Як не дивно, це зробити й складно, і легко. Складно, тому що всі можливі оцінки та погляди вже висловлені й очікувати щось принципово нове не доводиться, одночасно це зробити набагато легше ніж, скажімо, обрати когось із сучасників. Безперечно одне, за цими людьми стоять їхні діяння та творіння, які витримали випробування часом. Мова йде про плеяду відомих князів, що своєю працею, волею та розумом змогли створити на величезних теренах від Карпат на заході до Волги на сході й від Чорного моря на півдні до вічної мерзлоти на півночі могутню державу – Русь. Саме це величне творіння стало тим міцним фундаментом, на якому стоїть сьогодні сучасна українська держава. Як і у давніх греків чи римлян, історію нашої державності доречно пов'язувати із заснуванням міста. Саме навколо Києва утворився політичний центр східних слов'ян. Проте, достовірних відомостей хто і коли саме заснував це місто не існує, як і маловідомими залишаються справжні імена державних мужів тих далеких напівлегендарних часів.

Для прикладу ми розглянемо діяльність лише однієї видатної особистості так званого періоду захисту та розширення давньої української держави – Русь. Ключовою фігурою на цьому етапі державотворення є, на наше переконання, князь Олег (882 – 912), відомий за літописом як Віщий. Ким він був насправді достеменно невідомо. Однак саме з цим іменем історики пов'язують експансію північних скандинавських племен на південь та об'єднання східнослов'янських князівств у єдиний соціально-політичний організм, що у свою чергу призвело до завершення процесу утворення протодержави. «Князюванням Олега завершився процес утворення держави Русь на чолі з Києвом, який був результатом тривалої політичної, економічної й культурної консолідації східних слов'ян. Відбувався він в умовах складної зовнішньополітичної ситуації, яка то прискорювала процеси об'єднання окремих східнослов'янських князівств в єдиний соціально-політичний організм, то гальмувала їх. Київська Русь кінця IX – початку X ст. становила собою ранньофеодальну державу, яка все

впевненіше виходила на одне з провідних місць у системі міжнародних відносин» [11, с. 3-11]. Життя та діяльність цього князя оповиті легендами, тому мусимо визнати, що звуженість, а іноді й перекрученість джерельної бази, створює складну методологічну проблему, зокрема вона стосується ключового для нас питання, а чи можливо взагалі, досліджуючи діяння і творіння цієї людини, уникнути міфологізації особистості князя Олега? Тому, залишаючи це питання відкритим для більш детального дослідження і не претендуючи на істину в останній інстанції, ми все ж віддаємо першість у пантеоні «Великих українських державних діячів» саме цій найзагадковішій постаті нашої історії. Об'єднання різних князівств під однією сильною рукою – ось те діяння (*за А. Шопенгауером*), яке принесло цій людині безсмертну славу та справедливо вважається багатьма дослідниками початком у літописанні української державності.

Замість висновків скажемо про ще один аспект досліджуваної проблеми, який варто обговорити на сторінках іншої публікації. Мова йде про роль видатних особистостей у сучасних державах. Нам видається, що віра людей у всесильність державних демократичних інститутів дещо перебільшена⁷. Сьогодні, як ніколи раніше, у час надзвичайно швидкого технічного прогресу та вдосконалення зброї масового знищення, роль окремої особистості, наділеної владою, може бути не лише вирішальною для долі окремої держави та її народу, а й майбутнього людства у цілому. Варто уважніше придивитися до самих себе, щоб зрозуміти, що поряд з технічним прогресом, прогрес у людській природі за останні тисячоліття зовсім незначний. Цей факт актуалізує подальші наукові розвідки особистісного фактора, особливо у політичній сфері.

Література

1. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко. К.: Генеза, 2004. 736 с.
2. Іванян Э. А. Рональд Рейган – хроника жизни и времени. М.: Мысль, 1991. 411 с.
3. Ясперс К. Смысл и назначение истории / пер. с нем. М. Левин. М.: Политиздат, 1991. 527 с.
4. Лебон Г. Психология народов и масс / пер. с фр. А. Андреева. Челябинск: Социум, 2010. 379 с.
5. Руссо Ж.-Ж. Трактаты. Об Общественном договоре, или Принципы политического права. / пер. с фр. А. Хаютин. М.: Наука, 1969. 703 с.
6. Аристотель. Политика. / пер. з давньогр. О. Кислюк. К.: Основи, 2000. 239 с.
7. Schapera I. Government and Politics in Tribal Societies. London, 1956. P. 5.
8. Спенсер Г. Политические сочинения: в 5 т. / пер. с англ. Т. Данилова. Т. I: Личность и государство: опыты о государстве, обществе и свободе. Москва; Челябинск: Социум, 2014. 464 с.
9. Там же. С. 288.
10. Руссо Ж.-Ж. Трактаты. Об Общественном договоре, или Принципы политического права / пер. с фр. А. Хаютин. М.: Наука, 1969. 703с.
11. Ливий Тит. История Рима от основания города / пер. с лат. В. Смирнова. Т. I. М.: Наука, 1989. 575 с.
12. Толочко П. П. Традиції державно-політичного розвитку в Україні. Київська старовина. № 1/2, 1997. С. 3-11.

⁷ Демократія зіткнулась із серйозною кризою і знаходить ся у відступі у всьому світі. Про це йдеться у новому звіті міжнародної правозахисної організації Freedom House «Свобода у світі 2018». За даними Freedom House, сьогодні лише 39% населення планети живуть у вільних суспільствах, 24% – в умовах часткової свободи, а 37% – у недемократичних умовах.

Анотація

Козьма В. В. Роль видатної особистості у процесі виникнення первісної держави. – Стаття.

У статті розглядаються теоретичні аспекти становлення первісних державних утворень, що спираються на два головних напрямки, навколо яких сформовані теорії виникнення держав: перший відстоює позиції надприродного створення всього суцього; другий напрямок ставить у центр світобудови людину, розглядаючи її як найвищий щабель еволюції, яка у своєму прагненні до самовдосконалення може змінювати світ на краще. Основна увага зосереджена навколо наступних проблемних питань: чи існує прямий зв'язок між видатними особистостями та процесом виникнення первісної держави й чи існує яка-небудь закономірність у такому взаємозв'язку. Для пошуку відповідей автор пропонує розглядати процес державотворення схематично, з'ясовуючи головні критерії успішності та роль видатних особистостей на кожному з етапів. Коротко проаналізовано вітчизняне державотворення і роль видатних особистостей у створенні давньої середньовічної держави «Київська Русь».

Ключові слова: особистість, видатна особистість, роль особистості, історія, держава, державотворення.

Анотация

Козьма В. В. Роль великой личности в процессе возникновения первобытного государства. – Статья.

В статье рассматриваются теоретические аспекты становления первобытных государственных образований, которые опираются на два главных направления, вокруг которых сформированы теории возникновения государств: первый отстаивает позиции сверхъестественного сотворения всего сущего; второе направление ставит в центр мироздания человека, рассматривая его как высшую ступень эволюции, которая в своем стремлении к самосовершенствованию может изменять мир к лучшему. Основное внимание сосредоточено вокруг следую-

щих проблемных вопросов: существует ли прямая связь между выдающимися личностями и процессом возникновения первобытного государства и существует ли какая-либо закономерность в такой взаимосвязи. Для поиска ответов автор предлагает рассматривать процесс создания государства схематично, выясняя главные критерии успешности и роль выдающихся личностей на каждом из этапов. Коротко проанализированы отечественное государственное строительство и роль выдающихся личностей в создании древнего средневекового государства «Киевская Русь».

Ключевые слова: личность, выдающаяся личность, роль личности, история, государство, государственное строительство.

Summary

Kozma V. V. The role of a prominent person in the process of the emergence of the first states. – Article.

The article deals with the theoretical aspects of the formation of the primitive state formations, which are based on two main directions around which the theory of the emergence of states is formed: the first defends the position of supernatural creation of all things; the second direction puts the person in the center of the universe, considering it as the highest level of evolution which in its quest for self-improvement can change the world for the better. The focus is on the following problematic issues: Is there a direct link between prominent personalities and the process of origin of the primitive state and whether there is any pattern in such an interconnection. To find answers, the author proposes to consider the state-building process schematically, clarifying the main criteria for success and the role of prominent personalities at each stage. A brief analysis of the national state-building and the role of prominent personalities in the creation of the ancient medieval state "Kievan Rus".

Key words: personality, prominent personality, personality role, history, state, state creation.